

Nowa Europa

raport z transformacji

Praca zbiorowa pod kierunkiem
prof. dr hab. Dariusza Rosatiego

XIII FORUM EKONOMICZNE
Krynica 4-6 września 2003

INSTYTUT WSCHODNI

Redakcja
Artur Negri

Łamanie
Xenon-Studio, Nowy Sącz

Wydawca
Fundacja Instytut Studiów Wschodnich
ul. Kozia 3/5 lokal 6; 00-070 Warszawa
tel./faks (22) 826 97 24, (22) 828 52 84
e-mail: forum@isw.org.pl
<http://www.isw.org.pl>

Partnerzy, dzięki którym ukazał się raport z transformacji

ISBN 83-917959-2-6

© Copyright Fundacja Instytut Studiów Wschodnich

Warszawa 2003

Praca zbiorowa pod kierunkiem prof. dr hab. **Dariusza Rosatiego**

Instytut Koniunktur i Cen Handlu Zagranicznego

prof. dr hab. Elżbieta Kawecka-Wyrzykowska

dr Józef Biskup

dr Wojciech Burzyński

dr Piotr Ważniewski

mgr Urszula Kopec

Katedra Ekonomii II KGŚ SGH

prof. dr hab. Ryszard Rapacki

dr Zbigniew Matkowski

mgr Piotr Maszczyk

mgr Mariusz Próchniak

Ośrodek Studiów Wschodnich

Jacek Cichocki

Stanisław Tekieli

Bartłomiej Sienkiewicz

WSTĘP

Celem tegorocznego Raportu jest dokonanie oceny postępów w transformacji i integracji gospodarczej krajów Europy Środkowo-Wschodniej w 2002 roku i w pierwszej połowie 2003 roku. Analiza obejmuje 27 krajów regionu Europy Środkowej, Europy Południowo-Wschodniej i byłego Związku Radzieckiego, które w latach 1989-1991 rozpoczęły transformację ustrojową w kierunku budowy demokracji i wolnego rynku.

W ubiegłorocznym Raporcie przedstawiono przebieg procesów transformacji od początku lat 90. do 2001 roku. Nie było zatem potrzeby, aby w tegorocznym raporcie powracać szczegółowo do historii ostatniego dziesięciolecia. Dlatego analiza koncentruje się na wydarzeniach najnowszych, które miały miejsce w 2002 roku i w pierwszej połowie 2003 roku, choć wszędzie tam, gdzie było to konieczne, wydarzenia te przedstawiono w szerszym kontekście historycznym. Najważniejszymi wydarzeniami w minionym okresie w regionie Europy Środkowo-Wschodniej było zakończenie negocjacji członkowskich z Unią Europejską przez osiem państw kandydackich, utrwalenie stabilizacji wewnętrznej i proeuropejskiej orientacji w polityce krajów Europy Południowo-Wschodniej oraz wyraźna poprawa sytuacji gospodarczej na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw.

Zasadnicza struktura Raportu jest taka sama jak w ubiegłym roku. Raport otwiera Synteza, stanowiąca zwięzłe podsumowanie najważniejszych wyników analizy. Rozdział drugi dotyczy kształtowania się sytuacji politycznej w krajach regionu, funkcjonowania struktur państwowych i instytucji obywatelskich. W rozdziale trzecim przedstawiono sytuację gospodarczą regionu na tle procesów reform i dostosowań związanych z akcesją do UE. Rozdział czwarty zawiera noty krajowe, w których w zwięzłej formie przedstawiono główne problemy gospodarcze i polityczne w poszczególnych krajach na tle podstawowych danych statystycznych. W rozdziale piątym omówiono stosunki międzynarodowe w regionie, zarówno od strony polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, jak i od strony międzynarodowej współpracy gospodarczej i dalszego postępu procesu integracji krajów regionu z Unią Europejską. Tegoroczny Raport zamyka studium specjalne, poświęcone zagadnieniom konkurencyjności krajów Europy Środkowo-Wschodniej.

Główne przesłanie tegorocznego raportu dotyczy przyszłości. W obliczu praktycznie przesądzonego rozszerzenia Unii Europejskiej na Wschód, w Europie Środkowo-Wschodniej coraz wyraźniej rysuje się podział na dwie główne grupy krajów: nowe kraje członkowskie UE, najbardziej zaawansowane w reformach i na wyższym poziomie rozwoju gospodarczego oraz kraje pozostałe, ekonomicznie mniej zaawansowane i nie uczestniczące w głównym nurcie integracji europejskiej. Utrwalenie tego podziału może w przyszłości okazać się niekorzystne dla stabilności i spójności Europy. Potrzebne są więc działania zmierzające do przyspieszenia rozwoju krajów mniej zaawansowanych poprzez konsekwentną politykę reform strukturalnych i instytucjonalnych oraz pełniejszego włączenia tych krajów w procesy integracji europejskiej.

Raport został przygotowany przez grupę niezależnych ekspertów, reprezentujących m.in. Instytut Koniunktur i Cen Handlu Zagranicznego, Katedrę Ekonomii Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie i Ośrodek Studiów Wschodnich. Raport powstał z inicjatywy i przy wsparciu Fundacji Instytut Studiów Wschodnich, ale zawiera jedynie własne poglądy autorów i nie reprezentuje poglądów żadnej instytucji, państwowej, rządowej czy pozarządowej. Autorzy mają nadzieję, że wyniki analiz przedstawione w Raporcie zostaną z zainteresowaniem przyjęte przez czytelników i mogą stanowić podstawę do dalszej dyskusji o kierunkach rozwoju krajów naszego regionu.

SŁOWO OD WYDAWCY

Mamy przyjemność zaprezentować uczestnikom XIII Forum Ekonomicznego kolejną edycję Raportu z transformacji Nowa Europa. Jedną z propozycji wzbogacenia formuły Forum jest bowiem systematyczne opracowywanie oraz publikowanie co roku raportu analitycznego o sytuacji ekonomiczno-politycznej w regionie Europy Środkowej, Europy Południowo-Wschodniej i byłego Związku Radzieckiego, ze szczególnym naciskiem na główne problemy i wyzwania gospodarcze oraz polityczne stojące przed poszczególnymi krajami.

Forum Ekonomiczne, organizowane rokrocznie w Krynicy, ma już ustaloną reputację jako najważniejsze spotkanie w Europie Środkowo-Wschodniej ludzi polityki, biznesu i mediów, zainteresowanych budowaniem korzystnej atmosfery i stwarzaniem lepszych warunków do rozwijania współpracy pomiędzy krajami w Regionie.

Raport jest wydany na zlecenie Rady Programowej Forum Ekonomicznego oraz Instytutu Studiów Wschodnich. Dziękujemy instytucjom: Instytutowi Koniunktur i Cen Handlu Zagranicznego, Ośrodkowi Studiów Wschodnich, Katedrze Ekonomii Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie oraz wielu osobom, które przyczyniły się do powstania niniejszego raportu.

Zygmunt Berdychowski
Przewodniczący Rady Programowej
Forum Ekonomicznego

Rozdział I

SYNTEZA RAPORTU

Dariusz Rosati

1. W 2002 roku sytuacja polityczna i ekonomiczna w krajach Europy Środkowo-Wschodniej kształtowała się pod wpływem dalszego postępu integracji europejskiej, osłabienia koniunktury światowej oraz nasilania się napięć w polityce międzynarodowej, związanych z konfliktami w Iraku i na Bliskim Wschodzie. Procesy te w zróżnicowany sposób wpływały na sytuację wewnętrzną i zewnętrzną poszczególnych krajów, przyczyniając się do dalszego utrwalenia rysującego się od kilku już lat podziału krajów regionu na trzy główne grupy. Zaawansowane w transformacji ustrojowej kraje Europy Środkowej skupiały wysiłki na sfinalizowaniu negocjacji akcesyjnych z Unią Europejską i przygotowaniach do członkostwa, jednocześnie starając się ograniczyć recesyjne skutki osłabienia koniunktury światowej. Mniej zaawansowane w transformacji ustrojowej kraje bałkańskie kontynuowały budowę demokratycznych instytucji i gospodarki rynkowej, umacniając jednocześnie proeuropejski i proatlantycki kierunek w polityce zagranicznej. Z kolei kraje Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP), po okresie przyspieszonego wzrostu w kilku poprzednich latach, stanęły w obliczu konieczności podjęcia i przyspieszenia ważnych reform instytucjonalnych i strukturalnych, poszukując zarazem nadal jak najkorzystniejszych form współpracy regionalnej, zarówno na płaszczyźnie gospodarczej jak i w polityce zagranicznej i bezpieczeństwa.

2. W państwach Europy Środkowej (Czechy, Polska, Słowacja, Słowenia i Węgry) oraz w państwach bałtyckich (Estonia, Litwa, Łotwa) sytuacja polityczna była stabilna. Instytucje demokratyczne we wszystkich wymienionych krajach funkcjonowały prawidłowo, choć działalność i sprawność struktur państwowych i rządowych była niekiedy oceniana krytycznie, m.in. w kontekście efektywnego wdrożenia i przestrzegania *acquis communautaire*, a także w związku z często ujawnianymi przypadkami korupcji. Dążenie do zakończenia w terminie negocjacji akcesyjnych z Unią Europejską oraz – w części krajów – finalizacja rozmów na temat członkostwa w NATO w dominującym stopniu absorbowały uwagę elit politycznych. W obliczu dość szerokiego *konsensusu* społecznego wokół tych dwóch głównych celów politycznych, wewnętrzne spory polityczne zeszły w większości krajów na plan dalszy. W rezultacie, ani pojawienie się pewnych napięć na tle narodowościowym (Łotwa, Węgry, Słowacja), ani wewnętrzne konflikty związane z kontrolą nad mediami publicznymi (Czechy, Polska, Węgry) nie były w stanie podważyć generalnie ustabilizowanej sytuacji politycznej krajów regionu, ani też nie zakłóciły procesu rozszerzania UE i NATO na wschód.

3. Postępującą stabilizacją charakteryzowała się także sytuacja polityczna w krajach Europy Południowo-Wschodniej. Kraje obszaru Bałkanów Wschodnich (Bułgaria, Rumunia) kontynuowały proces integracji europejskiej, ale stan zaawansowania negocjacji członkowskich nie pozwalał myśleć o akcesji do UE wcześniej niż w 2007 roku. Bliższą perspektywę członkostwa dają natomiast negocjacje z NATO. Wyraźna poprawa sytuacji gospodarczej w obu krajach w 2002 roku przyczyniła się też do dalszego stabilizowania nastrojów społecznych i pewnej poprawy funkcjonowania instytucji państwowych. Nadal jednak instytucje te, zwłaszcza w Rumunii, są krytykowane za przerost biurokracji, korupcję i upolitycznienie struktur państwowych.

4. Kraje obszaru Bałkanów Zachodnich (Albania, Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Macedonia, Serbia i Czarnogóra) stanowią grupę bardziej zróżnicowaną wewnętrznie. Skutki konfliktów zbrojnych oraz animozje etniczne nadal rzutują – choć w różnym stopniu – na jakość i funkcjonowanie instytucji państwowych w tych krajach. Wszystkie kraje realizowały w 2002 roku zdecydowanie proeuropejski i proatlantycki kurs w polityce zagranicznej oraz zacieśniły współpracę z Unią Europejską, licząc mniej lub bardziej oficjalnie na uzyskanie członkostwa w UE w przyszłości. Szanse są jednak bardzo zróżnicowane. Najbliżej członkostwa jest bez wątpienia Chorwacja, która wystąpiła z formalnym wnioskiem o akcesję, a zarazem jest najbardziej zaawansowanym gospodarczo krajem regionu. Wobec znacznie bardziej odległej perspektywy

członkostwa stoją pozostałe kraje, w tym zwłaszcza Albania oraz Bośnia i Hercegowina, gdzie demokratyczne procedury i zasady państwa prawa nie zostały jeszcze ugruntowane, a działalność instytucji państwowych wykazuje szereg fundamentalnych słabości.

5. Sytuacja polityczna w krajach WNP pozostaje zróżnicowana. Dalszej konsolidacji władzy i postępowi stabilizacji wewnętrznej w niektórych krajach (Rosja, Kazachstan, Uzbekistan, od niedawna także Armenia) towarzyszą utrzymujące się wewnętrzne napięcia polityczne w niektórych innych krajach (Azerbejdżan, Białoruś, Mołdowa, Turkmenia, Ukraina). Różnice te występują w ramach bardzo zbliżonej struktury politycznej, która w państwach WNP ukształtowała się według zasadniczo odmiennego modelu niż w państwach Europy Środkowej. Składają się na nią: bardzo silna prezydentura z szerokimi uprawnieniami wykonawczymi i ustawodawczymi, względna słabość parlamentów narodowych, niestabilność sceny politycznej i mało wyraziste różnice programowe pomiędzy poszczególnymi partiami politycznymi, silna pozycja polityczna dużych przedsiębiorców i struktur nieformalnych (oligarchizacja władzy), słabość instytucji obywatelskich.

6. Na arenie międzynarodowej kraje WNP ograniczały swą aktywność do stosunków dwustronnych i ograniczonej współpracy w ramach rozmaitych inicjatyw regionalnych obejmujących obszar byłego Związku Radzieckiego. Naturalnym wyjątkiem od tej reguły pozostaje oczywiście Rosja, która nadal usiłuje prowadzić politykę globalną, choć na skalę nieporównanie mniejszą niż były ZSRR. Mimo, iż Rosja nadal odgrywa rolę niekwestionowanego lidera w regionie, jej wpływ na obszarze WNP podlegają wahaniom, czego dobitnym świadectwem był skokowy wzrost wpływów i pozycji USA w państwach Azji Centralnej (Uzbekistan, Tadżykistan) w następstwie konfliktu w Afganistanie oraz w państwach Zakaukazia (Azerbejdżan, Gruzja). Poza obszarem WNP międzynarodowa pozycja Rosji uległa dalszemu osłabieniu, i mimo wysiłków, władzom rosyjskim nie udało się do tej pory przywrócić krajowi roli mocarstwa światowego.

7. Perspektywy rozwoju sytuacji politycznej w krajach WNP są w dużym stopniu funkcją procesów elekcji nowych i reelekcji urzędujących prezydentów. Dotyczy to zwłaszcza dwóch największych krajów regionu – Rosji i Ukrainy – a w nieco dalszej perspektywie także i innych krajów (Azerbejdżan, Białoruś, Mołdowa). Walka o władzę w tych krajach może prowadzić do zwolnienia, bądź wstrzymania niezbędnych reform politycznych i gospodarczych i może okresowo destabilizować sytuację społeczną. Bardziej stabilna jest obecnie sytuacja w krajach Azji Centralnej, gdzie urzędują prezydenci wybrani niedawno na kolejne wieloletnie kadencje. Jednak w dalszej perspektywie to właśnie w tych krajach może dojść do politycznych napięć na tle powolnego postępu reform politycznych i gospodarczych oraz braku odczuwalnej poprawy sytuacji materialnej społeczeństwa.

8. W państwach Europy Środkowej, Europy Południowo-Wschodniej i w państwach bałtyckich sytuacja gospodarcza w 2002 roku kształtowała się przede wszystkim pod wpływem przedłużającej się dekonjunkury w gospodarce światowej, w tym zwłaszcza w krajach Unii Europejskiej, a także pod wpływem pewnych niekorzystnych zjawisk i szoków wewnętrznych (błędy w polityce gospodarczej, napięcia w finansach publicznych, katastrofalna powódź w Czechach). W rezultacie, tempo wzrostu gospodarczego w tej grupie krajów transformujących się utrzymywało się na stosunkowo niskim poziomie (1,4% – 3,9% w krajach Europy Środkowej, 1,5% – 5,6% w krajach Europy Południowo-Wschodniej oraz 4,5% – 5,3% w krajach bałtyckich). Podstawowym czynnikiem osłabienia wzrostu był spadek inwestycji, natomiast głównym źródłem wzrostu w większości krajów pozostawał eksport, którego dynamika, mimo niesprzyjających warunków zewnętrznych, pozostawała względnie wysoka.

9. W przeciwieństwie do krajów Europy Środkowej państwa WNP notowały w 2002 roku generalnie wyższe tempo wzrostu gospodarczego. Wprawdzie w europejskich krajach WNP, zwłaszcza w Rosji i na Ukrainie, dynamika PKB nieco osłabła w porównaniu z poprzednim rokiem, nadal jednak kształtowała się na poziomie 3,9% – 4,5%. Znacznie szybciej rozwijały się zakaukaskie kraje WNP (4,5% – 10,7%) oraz większość krajów Centralnej Azji (7,5% – 14,3%). Wysoka dynamika wzrostu była uzyskana głównie dzięki szybkim przyrostom produkcji po okresie gwałtownego i bardzo głębokiego spadku produkcji w latach 90. oraz dzięki utrzymującym się korzystnym warunkom sprzedaży paliw (ropa naftowa, gaz) i niektórych surowców na rynkach światowych. Większość mniejszych krajów WNP wykorzystywała też sprzyjającą sytuację gospodarczą w Rosji, która pozostaje najważniejszym partnerem gospodarczym dla wszystkich pozostałych krajów regionu. Mimo tego przyspieszenia, w ostatnich latach poziom PKB w większości krajów WNP pozostaje nadal znacznie poniżej poziomu PKB notowanego w okresie przed transformacją (dotyczy to zwłaszcza Gruzji, Mołdowy i Ukrainy).

10. Szybsze tempo wzrostu gospodarczego obserwowane w 2002 roku w krajach WNP w porównaniu z dynamiką wzrostu w krajach Europy Środkowej wydaje się zjawiskiem przejściowym. Te ostatnie kraje mają generalnie lepsze perspektywy wzrostu, nie tylko w związku z akcesją do UE, ale przede wszystkim ze względu na lepsze otoczenie instytucjonalno-prawne działalności gospodarczej. Utrzymanie wysokiej dynamiki wzrostu, koniecznej do zmniejszenia dystansu dzielącego kraje WNP od bardziej zaawansowanych krajów Europy Środkowej, wydaje się na dłuższą metę niemożliwe bez przeprowadzenia radykalnych reform i zasadniczego wzmocnienia instytucji demokratycznych i rynkowych w krajach WNP oraz bez pogłębienia integracji gospodarczej tego obszaru z najwyżej rozwiniętymi gospodarkami świata, w tym z Unią Europejską.

11. Ekonometryczna analiza głównych czynników wzrostu gospodarczego w całej grupie krajów transformujących się za okres 1990-2001 pokazuje, że wysoką dynamiką wzrostu cechowały się przede wszystkim te kraje, które rozpoczęły transformację z wyższym poziomem PKB na mieszkańca, uniknęły konfliktów wewnętrznych, przyciągały duże ilości zagranicznych inwestycji bezpośrednich, notowały wysoką dynamikę eksportu oraz poczyniły największe postępy w reformowaniu gospodarki i tworzeniu korzystnego klimatu dla działalności gospodarczej. Przeprowadzona analiza nie we wszystkich przypadkach daje jednak spójne wyniki, co należy tłumaczyć występowaniem różnych zakłóceń w procesie transformacji, mających charakter jednorazowych i przejściowych szoków (konflikty zbrojne, klęski żywiołowe, zmiany polityki), oraz ograniczoną bazą danych (krótkie szeregi czasowe, brak pełnej porównywalności danych).

12. Osłabienie dynamiki gospodarczej w krajach Europy Środkowej znajdowało swe odbicie w utrzymywaniu się we wszystkich krajach bardzo wysokiego bezrobocia. Najwyższe stopy rejestrowanego bezrobocia obserwuje się w krajach b. Jugosławii (32% – 45%), co jest wynikiem głębokiego załamania gospodarczego spowodowanego konfliktami zbrojnymi na tym obszarze. Bardzo wysokie stopy bezrobocia w granicach 15% – 22% utrzymują się także w większości innych krajów, co ma związek nie tylko z koniunkturalnym zwolnieniem wzrostu, ale także wynika z procesów restrukturyzacji poszczególnych gospodarek. Z kolei w krajach WNP, mimo znacznie głębszego spadku produkcji niż w krajach Europy Środkowej, oficjalnie rejestrowane bezrobocie utrzymuje się na bardzo niskim poziomie, w granicach między 1% – 2% w Rosji, Mołdowie i Azerbejdżanie i 3% – 4% na Ukrainie, Białorusi i w krajach Azji Centralnej. Oficjalne dane dają jednak zniekształcony obraz zjawiska i dlatego należy traktować je z dużą ostrożnością. Częściowo jest to wynikiem utrwalonej w przedsiębiorstwach krajów WNP tradycji utrzymywania wysokich poziomów formalnego zatrudnienia przy jednoczesnym ograniczaniu, bądź wręcz wstrzymywaniu wypłacania wynagrodzeń, a częściowo stanowi po prostu odbicie niedostatków oficjalnej sprawozdawczości.

13. Większość krajów regionu poczyniła w 2002 roku dalsze istotne postępy w zakresie ograniczenia inflacji i przywracania równowagi makroekonomicznej. Inflacja w krajach Europy Środkowej, Południowo-Wschodniej oraz w krajach bałtyckich ukształtowała się na poziomie między 1% a 6% w skali rocznej, czyli na poziomie w zasadzie zbliżonym do poziomu inflacji obserwowanego w krajach UE. Jedynymi krajami regionu, w których inflacja była wyższa, kształtując się na poziomie 21% – 23%, były Rumunia oraz Serbia i Czarnogóra, ale i te kraje zdołały wyraźnie obniżyć inflację w porównaniu z poprzednimi latami. W krajach WNP przebieg zjawisk inflacyjnych był bardziej zróżnicowany – bardzo niskiej inflacji rzędu 1% na Ukrainie, w Armenii i Azerbejdżanie towarzyszyła znacznie wyższa inflacja sięgająca 9% – 16% w Rosji i w większości krajów Azji Centralnej, i dochodząca nawet do 40% na Białorusi i w Uzbekistanie.

14. Osłabienie tempa wzrostu gospodarczego w Europie Środkowej, w połączeniu z dobrymi wynikami w eksporcie, pozwoliło niektórym krajom regionu umocnić równowagę zewnętrzną. Wyraźna poprawa nastąpiła zwłaszcza w Polsce, Czechach i Słowenii. Jednak w większości krajów deficyty obrotów bieżących pozostawały na bardzo wysokim poziomie, w granicach 5% – 9% PKB, sięgając w niektórych przypadkach 13% (Serbia i Czarnogóra), a nawet 20% (Bośnia i Hercegowina). Utrzymanie tak wysokich deficytów było możliwe dzięki napływowi kapitału zagranicznego w postaci inwestycji bezpośrednich i portfelowych (kraje Europy Środkowej i kraje bałtyckie) i w postaci transferów (kraje Europy Południowo-Wschodniej). Dzięki temu kraje regionu uniknęły gwałtownych dostosowań kursowych i innych negatywnych skutków nadmiernego deficytu. W krajach WNP stan nierównowagi zewnętrznej był jeszcze bardziej zróżnicowany. Rosja, Ukraina i niektóre kraje Azji Centralnej tradycyjnie zarejestrowały wysokie nadwyżki w bilansie obrotów bieżących, co w warunkach stałych rezerw walutowych i wysokiego, a nawet rosnącego zadłużenia zewnętrznego, świadczy o utrzymującym się odpływie netto kapitału z tych krajów za granicę. Pozostałe kraje WNP zanotowały deficyty bieżące w wysokości od 3% do 10% PKB, aż do 22% w przypadku Azerbejdżanu. Deficyty te były finansowane napływem zagranicznych inwestycji bezpośrednich oraz transferami prywatnymi i napływem środków w ramach programów pomocy gospodarczej i technicznej udzielanej przez organizacje międzynarodowe.

15. W 2002 roku kraje Europy Środkowo-Wschodniej w szybkim tempie rozwijały handel zagraniczny, zarówno w obrębie regionu, jak i z innymi obszarami, w tym zwłaszcza z krajami Unii Europejskiej. W rezultacie systematycznie rósł udział handlu zagranicznego w PKB, osiągając w najbardziej otwartych gospodarkach (Estonia, Słowacja, Czechy, Węgry) poziom 150% – 180% PKB (stosunek sumy eksportu i importu do PKB). Znaczny wzrost eksportu w tych krajach zasługuje na szczególne podkreślenie, bo dokonywał się w warunkach słabej koniunktury w krajach UE i przy umacniających się walutach krajowych. Najmniej otwartymi gospodarkami pozostawały Rosja, a także Polska, Albania, Gruzja i Uzbekistan, gdzie stosunek sumy eksportu i importu do PKB kształtuje się na poziomie ok. 60%. Większość krajów regionu notowała spore deficyty handlowe, będące głównie odzwierciedleniem napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Głównym wyjątkiem od tej reguły pozostaje Rosja z bardzo dużą nadwyżką handlową rzędu 40 mld USD, a także, choć na nieporównanie mniejszą skalę, Azerbejdżan i większość krajów Azji Centralnej.

16. Napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych do krajów Europy Środkowo-Wschodniej w 2001 roku obniżył się w porównaniu z poprzednimi latami, ale nadal odgrywał istotną rolę w uzupełnianiu krajowych oszczędności. Spadek BIZ wywołany był przede wszystkim osłabieniem koniunktury światowej oraz zwiększonym ryzykiem inwestycyjnym związanym z atakami terrorystycznymi i napięciami w stosunkach międzynarodowych. Podobnie jak w latach poprzednich, ponad połowa tych inwestycji (14,5 mld USD z kwoty 27,2 mld USD, czyli 53%) trafiła do czterech krajów Grupy Wyszehradzkiej (Czechy, Polska, Słowacja i Węgry). Znaczący był także –

w proporcji do PKB – napływ BIZ do Estonii, Chorwacji, Macedonii, Mołdowy i Kazachstanu, natomiast zupełnie znikomy, zarówno w wartościach absolutnych jak i w relacji do PKB – był napływ BIZ do Białorusi i pozostałych krajów Azji Centralnej. Największa gospodarka regionu – Rosja – przyjęła w 2001 roku zaledwie 2,5 mld USD zagranicznych inwestycji, czyli 1,6% PKB. Te znaczne dysproporcje pomiędzy poszczególnymi krajami potwierdzają, że BIZ koncentrują się przede wszystkim w wyżej rozwiniętych krajach o ustabilizowanych systemach gospodarczych i politycznych, mających bliską perspektywę członkostwa w UE oraz w niektórych innych krajach o dużych zasobach surowców mineralnych.

17. W minionym roku w większości krajów regionu miała miejsce zmiana nastawienia polityki makroekonomicznej. W odpowiedzi na osłabienie koniunktury zewnętrznej nastąpiło pewne rozluźnienie polityki fiskalnej. Większość krajów regionu notowała w 2002 roku wysokie i rosnące deficyty budżetowe. Sytuacja w finansach publicznych pogorszyła się wyraźnie, zwłaszcza w krajach Grupy Wyszehradzkiej, w których deficyty budżetowe wyniosły od 4,5% – 5,5% PKB w Słowacji i w Polsce, aż do 9% PKB w Czechach. Świadczy to o poważnych trudnościach, na jakie napotykają rządy tych krajów podejmując próby przeprowadzenia reform strukturalnych zmierzających do ograniczenia nadmiernych wydatków budżetowych, zwłaszcza na cele socjalne i bieżące oraz stawia pod znakiem zapytania możliwość spełnienia przez te kraje fiskalnych kryteriów konwergencji nominalnej, wymaganych dla uzyskania członkostwa w Unii Gospodarczo-Walutowej w perspektywie najbliższych kilku lat. Wysoki deficyt budżetowy notowały też kraje Europy Południowo-Wschodniej, w tym zwłaszcza kraje b. Jugosławii. Stosunkowo lepsza sytuacja panowała w finansach publicznych krajów bałtyckich oraz większości krajów WNP, gdzie deficyty budżetowe kształtowały się na ogół na poziomie 1% – 3% PKB, i w żadnym kraju nie przekraczały 5% PKB. Utrzymujące się od wielu lat wysokie deficyty fiskalne powodują systematyczny wzrost długu publicznego, który w niektórych krajach (Tadżykistan, Mołdowa, Gruzja, a także Węgry i Polska) osiągnął już niepokojąco duże rozmiary.

18. W 2002 roku pewnemu rozluźnieniu w większości omawianych krajów uległa także polityka pieniężna. Tendencja ta zarysowała się najsilniej w krajach Europy Środkowej, gdzie banki centralne obniżały stopy procentowe w odpowiedzi na spadającą szybko inflację i usiłując osłabić presję aprecjacyjną na waluty krajowe. W krajach Grupy Wyszehradzkiej realne stopy procentowe spadły przeciętnie o połowę. Natomiast w krajach WNP polityka pieniężna przebiegała różnorodnie – pewnemu zaostrzeniu polityki w Mołdowie, Gruzji i Tadżykistanie towarzyszyła silna ekspansja monetarna w Rosji, na Białorusi i Ukrainie, a także w Uzbekistanie i Turkmenii, zachodząca w warunkach dość wysokich realnych stóp procentowych. Skutkiem tej ekspansji było, między innymi, utrwalenie bądź nasilenie się tendencji inflacyjnych w tych krajach.

19. Kursy walutowe w krajach Europy Środkowej wykazywały tendencję do silnej aprecjacji, zarówno w ujęciu realnym jak i nominalnym. Tendencja ta była głównie wynikiem oddziaływania czynników strukturalnych (w tym tzw. efektu Balassy-Samuelsona) oraz tzw. gry na konwergencję, czyli spekulacyjnych zakupów krajowych instrumentów dłużnych przez inwestorów zagranicznych, w przewidywaniu szybkiego spadku stóp procentowych w procesie dochodzenia do członkostwa w UE i UGW. Związany z tym napływ kapitału zagranicznego, dodatkowo wzmocniony przez procesy prywatyzacyjne i transfery, powodował systematyczne umacnianie się walut środkowoeuropejskich w relacji do euro i do dolara USA, w niektórych krajach aż o 10% – 15% realnie w ciągu ostatniego roku (Czechy, Węgry). Również waluty krajów WNP uległy umocnieniu w odpowiedzi na napływ kapitału, a w przypadku Rosji, w reakcji na dużą nadwyżkę eksportową. Aprecjacja realna nie wystąpiła natomiast w krajach bałtyckich, które stosują rozmaite odmiany reżimu sztywnego kursu walutowego, ograniczające autonomię polityki pieniężnej.

20. Reformy strukturalne w krajach transformujących się obejmują przede wszystkim liberalizację rynku i poprawę stanu konkurencji, prywatyzację i restrukturyzację przedsiębiorstw, reformę sektora finansowego, reformę rynku pracy i konsolidację finansów publicznych. Głównym czynnikiem różnicującym tempo i zakres reform strukturalnych i instytucjonalnych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej była perspektywa członkostwa w Unii Europejskiej. Jak wynika z ocen dokonywanych corocznie przez Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju, kraje zaproszone do przystąpienia do UE rozpoczęły reformy strukturalne wcześniej, realizowały je skuteczniej i z większym zaangażowaniem, i są obecnie znacznie bardziej zaawansowane niż pozostałe kraje regionu. Perspektywa członkostwa w UE odegrała więc istotną rolę jako katalizator i „zewnątrzna kotwica” procesu reform. Najmniej zaawansowane w postępie reform strukturalnych i instytucjonalnych są kraje WNP, zwłaszcza kraje Azji Centralnej a także Białoruś i Mołdowa, a wśród krajów Europy Południowo-Wschodniej – Albania.

21. Jednym z najważniejszych kierunków reform strukturalnych jest prywatyzacja. Najbardziej zaawansowane w tym zakresie są kraje Europy Środkowej i kraje bałtyckie, a wśród nich zwłaszcza Węgry, Estonia i Czechy. Dla tej grupy krajów średnia arytmetyczna wskaźników prywatyzacji *Freedom House* wyniosła w 2002 roku 2,0 (w skali od 1 do 7 – im niższy wskaźnik, tym bardziej zaawansowana prywatyzacja), zaś średnia arytmetyczna wskaźników prywatyzacji stosowanych przez EBOR wyniosła 3,76 dla dużej prywatyzacji i 4,5 dla małej prywatyzacji (w skali od 1 do 4,5 - im wyższy wskaźnik, tym bardziej zaawansowana prywatyzacja). We wszystkich tych krajach tzw. mała prywatyzacja została praktycznie zakończona. W odniesieniu do dużych przedsiębiorstw, na prywatyzację czekają jeszcze duże państwowe firmy w takich sektorach, jak metalurgia, górnictwo, energetyka, transport kolejowy i niektóre usługi. Tempo prywatyzacji w tych dziedzinach uległo w 2002 roku pewnemu zwolnieniu, częściowo na skutek niekorzystnej sytuacji na światowych rynkach kapitałowych. Na drugim biegunie pod względem zaawansowania prywatyzacji znajdują się kraje WNP, zwłaszcza niektóre kraje Azji Centralnej (Turkmenia, Uzbekistan) oraz Białoruś, a wśród krajów Europy Południowo-Wschodniej także Serbia i Czarnogóra oraz Bośnia i Hercegowina. W tych krajach wskaźniki prywatyzacji *Freedom House* kształtują się od 4,75 do 6,75, a wskaźniki prywatyzacji EBOR od 2,0 do 3,7 dla małej prywatyzacji oraz od 1,0 do 2,7 dla dużej prywatyzacji. Główną przyczyną wolnego tempa prywatyzacji w tych krajach były względy polityczne i doktrynalne.

22. Podobnie jak w przypadku prywatyzacji kształtowały się działania reformatorskie w zakresie poszerzania wolności gospodarczej i ograniczania korupcji. Najbardziej zaawansowanymi pod tym względem krajami są kraje Europy Środkowej oraz kraje bałtyckie. Średnia arytmetyczna wskaźników wolności gospodarczej *Freedom House* wyniosła w tych krajach w 2002 roku 2,14 (w skali od 1 do 7 – im wyższy wskaźnik tym większy zakres wolności gospodarczej) i uległa dalszej poprawie w stosunku do roku poprzedniego. Liderami tej klasyfikacji są Estonia i Polska. Znacznie gorsze wskaźniki uzyskują kraje Bałkanów Wschodnich, a zwłaszcza kraje Bałkanów Zachodnich, jak Serbia i Czarnogóra, Bośnia i Hercegowina oraz Macedonia. Najmniejszy zakres wolności gospodarczej istnieje w większości krajów WNP, w tym zwłaszcza w Turkmenii, Uzbekistanie i na Białorusi. W niektórych krajach WNP rok 2002 przyniósł pogorszenie wskaźnika wolności gospodarczej (Mołdowa, Ukraina). W podobny sposób kształtował się zakres i skala zjawisk korupcyjnych. Najniższe wskaźniki korupcji (wskaźnik *Freedom House*, wskaźnik *Transparency International*) notowały kraje Europy Środkowej i kraje bałtyckie, w tym zwłaszcza Słowenia, Polska i Estonia, natomiast najbardziej rozpowszechniona jest korupcja we wszystkich krajach WNP (z wyjątkiem Białorusi), a także w krajach Bałkanów Zachodnich (z wyjątkiem Chorwacji).

23. W 2002 roku dalszej ewolucji w krajach Europy Środkowo-Wschodniej podlegały systemy podatkowe. W większości krajów występowała zauważalna tendencja do obniżania krańco-

wych stawek podatków bezpośrednich i upraszczania systemu podatkowego (likwidacja części ulg, ograniczenie liczby stawek). Szczególnie głębokich obniżek podatku dochodowego od zysku przedsiębiorstw dokonały Litwa, Uzbekistan, Słowacja, Rumunia i Bułgaria. W mniejszym zakresie obniżki objęły podatki od dochodów indywidualnych, choć i tu krańcowe stawki uległy redukcji w Czechach, Bułgarii i na Słowacji. Zarysowała się też tendencja do zmniejszania skali progresji i do stosowania jednolitych stawek podatku dochodowego (Estonia, Rosja, a ostatnio także Ukraina i Słowacja). Tendencje te są powodowane zarówno chęcią poprawy warunków gospodarowania dla krajowych i zagranicznych przedsiębiorców, jak i dążeniem do ograniczenia szarej strefy i zwiększenia dochodów budżetu poprzez wykorzystanie tzw. efektu Laffera.

24. Niezwykle ważną kwestią w ocenie efektów transformacji ustrojowej jest wpływ na podział dochodów, a w szczególności na zakres ubóstwa i biedy. Transformacja ustrojowa generalnie doprowadziła do znacznie większego zróżnicowania majątkowego i dochodowego w społeczeństwach krajów Europy Środkowo-Wschodniej. Wśród krajów, dla których są dostępne odpowiednie dane, największe nierówności dochodowe, mierzone przy pomocy współczynnika Gini, obserwuje się w niektórych krajach WNP, jak Rosja, Mołdowa i Armenia, nieco mniejsze w krajach bałtyckich oraz pozostałych europejskich i zakaukaskich krajach WNP, natomiast najmniejsze w krajach Europy Środkowej i w niektórych krajach Azji Centralnej. Z kolei stopa ubóstwa (mierzona odsetkiem osób o dochodzie poniżej 4,3 USD dziennie) była zdecydowanie najwyższa w krajach WNP (z wyjątkiem Rosji i Białorusi), gdzie sięgała 30% – 40%, a niektórych przypadkach przekraczała nawet 80% (Armenia, Ukraina, Kirgizja, Tadżykistan). Najniższą stopę ubóstwa – na poziomie poniżej 10% – notowały kraje ekonomicznie najbardziej zaawansowane (Czechy, Słowenia, Chorwacja, Słowacja). Również inne wskaźniki dobrobytu społecznego, takie jak oczekiwana długość życia czy wskaźniki skolaryzacji, także pokazują znaczne różnice pomiędzy zamożniejszymi krajami Europy Środkowej a uboższymi krajami WNP.

25. Najważniejszą tendencją określającą kształt międzynarodowych stosunków gospodarczych w Europie Środkowo-Wschodniej był dalszy postęp integracji krajów regionu z Unią Europejską. Rok 2002 przyniósł zakończenie procesu negocjacji akcesyjnych pomiędzy UE a ośmioma krajami kandydackimi – Estonią, Czechami, Litwą, Łotwą, Polską, Słowacją, Słowenią i Węgrami. Kraje te – po zakończeniu procedur ratyfikacyjnych – staną się członkami UE w maju 2004 roku. Wyniki negocjacji akcesyjnych oraz pakiet zobowiązań finansowych, przyjęty na szczycie UE w Kopenhadze w grudniu 2002 roku, określają szczegółowo warunki członkostwa. Choć warunki te mogą być oceniane różnie, zwłaszcza na tle wcześniejszych rozszerzeń UE, kraje kandydackie uzyskały w negocjacjach bardzo wiele wymiernych korzyści. Należą do nich zarówno liczne okresy przejściowe i derogacje, które pozwolą na stopniowe dostosowanie do warunków konkurencji na rynku UE, jak i pakiet finansowy na kwotę 41 mld euro na lata 2004 – 2006.

26. Proces integracji z UE nie kończy się na obecnym rozszerzeniu. W 2007 roku planowana jest akcesja Rumunii i Bułgarii, a w dalszej perspektywie także Chorwacji. Pozostałe kraje bałkańskie także wyraziły zainteresowanie uzyskaniem członkostwa w UE, choć zakres koniecznych reform i dostosowań w tych krajach jest tak duży, że proces dochodzenia do UE będzie musiał trwać wiele lat. W dalszej przyszłości rozszerzenie UE może objąć także niektóre kraje WNP, w tym przede wszystkim Ukrainę, a także Białoruś i Mołdowę. Choć jest to perspektywa bardzo odległa, warto o niej przesądzić już obecnie, aby nadać pożądany strategiczny kierunek zmianom politycznym i gospodarczym w tych krajach.

27. Równoległe do procesu rozszerzenia UE w regionie przebiegały także inne procesy integracyjne. W dalszym ciągu rozwijała się współpraca regionalna krajów Europy Środkowej

w ramach Środkowoeuropejskiego Obszaru Wolnego Handlu – CEFTA. Obecnie do CEFTA należy siedem krajów (Bułgaria, Czechy, Polska, Rumunia, Słowacja, Słowenia i Węgry), których łączny eksport sięga 160 mld USD, a łączny import przekracza 186 mld USD (odpowiednio 2,5% i 2,7% światowego eksportu i importu). Zakres handlu wzajemnego w ramach CEFTA jest jednak znacznie skromniejszy i w 2002 roku obejmował tylko 12% eksportu i 10% importu państw uczestniczących w ugrupowaniu, podczas gdy na handel z Unią Europejską przypadało odpowiednio 68% eksportu i 59% importu krajów CEFTA. Podobny charakter, choć na mniejszą skalę, ma strefa wolnego handlu artykułami przemysłowymi obejmująca trzy kraje bałtyckie. Zarówno ta strefa, jak i CEFTA tracą swoje obecne znaczenie po akcesji krajów środkowo-europejskich do UE.

28. Procesy integracji regionalnej zachodzące w krajach WNP, są zdominowane ogromnymi różnicami w potencjałach gospodarczych poszczególnych krajów, których łączny PKB tworzony jest w 80% przez Rosję. Wzajemna wymiana handlowa w ramach WNP ma charakter głównie „koncentryczny”, z Rosją jako głównym partnerem i z wciąż niewielkim zakresem wymiany wzajemnej pomiędzy pozostałymi krajami WNP. Udział handlu wzajemnego w handlu ogółem jest zróżnicowany i waha się w eksporcie od 12% – 15% dla Rosji i Azerbejdżanu do 54% – 55% dla Białorusi i Mołdowy, a w imporcie od 22% – 24% dla Rosji i Tadżykistanu do 48% – 55% dla Kazachstanu i Kirgizji oraz aż do 70% dla Białorusi. W większości krajów WNP, w miarę upływu czasu, udział handlu wzajemnego stopniowo obniża się, głównie na korzyść handlu z UE. Tendencje te są najbardziej widoczne w krajach Zakaukazia. W ramach WNP najsilniejsze powiązania gospodarcze cechują tzw. związkowe Państwo Białorusi i Rosji, oraz kraje członkowskie tzw. Euroazjatyckiego Związku Gospodarczego (w skład którego wchodzi, obok Rosji i Białorusi, także Kazachstan, Kirgizja i Tadżykistan). Natomiast niewielki postęp uzyskano dotychczas w rozwoju handlu i pobudzaniu współpracy w obrębie alternatywnej strefy wolnego handlu – GUUAM, obejmującej Gruzję, Ukrainę, Uzbekistan, Azerbejdżan i Mołdowę.

29. W Europie Środkowo-Wschodniej funkcjonują również pewne wielostronne formy współpracy gospodarczej, obejmujące obok krajów transformujących się, także kraje członkowskie Unii Europejskiej oraz Turcję. Do inicjatyw tych należy Organizacja Współpracy Krajów Morza Czarnego (w skład której wchodzi Albania, Azerbejdżan, Armenia, Bułgaria, Grecja, Gruzja, Mołdowa, Rosja, Rumunia, Turcja i Ukraina), Rada Państw Morza Bałtyckiego (w skład której wchodzi kraje skandynawskie, kraje bałtyckie, Rosja, Polska i Niemcy), Inicjatywa Środkowo-Europejska (obejmująca kraje Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej, Austrię, Włochy i Ukrainę). Z kolei Rosja oraz kraje Azji Centralnej utworzyły w 2001 roku wraz z Chinami tzw. Szanghajską Organizację Współpracy, która jednak ma skupiać się na współdziałaniu w zakresie bezpieczeństwa i ochrony granic, a w mniejszym stopniu ma służyć bezpośrednio integracji gospodarczej.

30. Przedmiotem specjalnego studium przedstawionego w tegorocznym Raporcie jest zagadnienie konkurencyjności międzynarodowej krajów transformujących się. Analiza została przeprowadzona na podstawie wyników badań i rankingów publikowanych przez międzynarodowe organizacje gospodarcze i instytuty badawcze. Przedmiotem analizy są różne aspekty konkurencyjności, w tym konkurencyjność w przyciąganiu kapitału zagranicznego, zdolność konkurencyjna firm, oraz konkurencyjność międzynarodowa. Otrzymane wyniki wskazują, że pozycja konkurencyjna krajów Europy Środkowo-Wschodniej ulega systematycznej poprawie od połowy lat 90. Ten ogólny trend jest jednak wypadkową bardzo rozbieżnych tendencji występujących w poszczególnych krajach. Najwyższą konkurencyjnością charakteryzują się kraje Europy Środkowej i kraje bałtyckie, a wśród nich na czoło wysuwają się Estonia, Węgry, Czechy i Słowenia. Poziom konkurencyjności krajów Europy Południowo-Wschodniej i krajów WNP jest znacznie niższy, choć na uwagę zasługuje wyraźna poprawa w ostatnich latach konkurencyjności niektórych krajów WNP, jak Rosja i Ukraina.

31. Syntetycznym miernikiem potencjału rozwojowego poszczególnych krajów może być tzw. skorygowana akumulacja netto (SAN), obejmująca, oprócz przyrostu netto środków trwałych, także wydatki państwa na edukację, koszt zużytych zasobów naturalnych oraz koszt strat ekologicznych. Szacunki SAN dla krajów Europy Środkowo-Wschodniej, dokonywane regularnie przez Bank Światowy, świadczą o dużym zróżnicowaniu potencjału rozwojowego w obrębie tej grupy krajów. W 2000 roku, stopa SAN w krajach Europy Środkowej wynosiła przeciętnie ok. 10%, podczas gdy w krajach Europy Południowo-Wschodniej oraz w krajach WNP wynosiła przeciętnie 4%, a w niektórych krajach stopa SAN była nawet ujemna. Potwierdza to wyrażane niejednokrotnie obawy (także i w poprzedniej edycji Raportu o Transformacji), że przebieg procesów gospodarczych w Europie Środkowo-Wschodniej może prowadzić do pojawienia się nowej linii podziału na kraje bardziej zaawansowane i zamożniejsze oraz kraje mniej zaawansowane i uboższe.

32. Perspektywy rozwoju krajów regionu w najbliższych latach zależą z jednej strony od dalszego postępu reform, zwłaszcza reform strukturalnych i budowy sprawnych instytucji, a z drugiej strony od dalszego postępu integracji z Unią Europejską, która zapewnia nieskrępowany dostęp do wielkiego rynku europejskiego i możliwość korzystania z funduszy strukturalnych. Z tego punktu widzenia najlepsza potencjalnie sytuacja występuje w krajach kandydujących do UE, w których przekształcenia strukturalne i instytucjonalne są najbardziej zaawansowane i które mogą liczyć na uzyskanie pełnoprawnego członkostwa w UE w 2004 roku. Oznacza to, że tendencja do podziału krajów transformujących się na bardziej zaawansowane, przyszłe kraje członkowskie UE oraz mniej zaawansowane kraje pozostałe, będzie się dalej umacniać. Jeśli nie zostaną podjęte działania na rzecz przyspieszenia reform w tej drugiej grupie krajów i zintensyfikowania współpracy gospodarczej zarówno z Unią Europejską jak i w skali regionu, zarysowany podział może się utrwalić na lata.

SPIS TREŚCI

WSTĘP	5
SŁOWO OD WYDAWCY	7
Rozdział I. SYNTEZA	9
Rozdział II. SYTUACJA POLITYCZNA W KRAJACH EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ	
Streszczenie	23
2.1 Wprowadzenie	23
2.2. Sytuacja polityczna w państwach Europy Środkowej i Półwyspu Bałkańskiego	24
w kontekście integracji z Unią Europejską	
2.2.1. Europa Środkowa - Polska, Czechy, Słowacja, Węgry, Słowenia, Litwa, Łotwa, Estonia	24
2.2.2. Kraje bałtyckie – Litwa, Łotwa i Estonia	27
2.2.3. Bałkany Wschodnie - Rumunia, Bułgaria	28
2.2.4. Bałkany Zachodnie (Chorwacja, Bośnia i Hercegowina, Serbia i Czarnogóra wraz z międzynarodowym protektoratem Kosowa, Macedonia i Albania)	29
2.3. Sytuacja polityczna i międzynarodowa państw WNP	34
2.3.1. Rosja	34
2.3.2. Ukraina	36
2.3.3. Białoruś – napięcia w relacjach z Rosją	38
2.3.4. Mołdawia – przełom w kwestii Naddniestrza?	39
2.3.5. Kaukaz Południowy – Gruzja, Armenia i Azerbejdżan	39
2.3.6. Azja Centralna – Kazachstan, Kirgizja, Uzbekistan, Tadżykistan i Turkmeni	40
Rozdział III. SYTUACJA GOSPODARCZA I POSTĘP REFORM RYNKOWYCH	
Streszczenie	45
3.1 Wprowadzenie	45
3.2. Ocena sytuacji gospodarczej	46
3.2.1. Wielkość i struktura gospodarki	46
3.2.2. Dynamika wzrostu gospodarczego	50
3.2.3. Czynniki wzrostu gospodarczego	53
3.2.4. Inflacja i bezrobocie	56
3.2.5. Deficyty i zadłużenie	59
3.2.6. Handel międzynarodowy i napływ inwestycji zagranicznych	61
3.2.7. Ogólna ocena kondycji gospodarek	64
3.2.8. Dobrobyt społeczny i poziom życia	68
3.3. Polityka makroekonomiczna	72
3.3.1. Polityka fiskalna	73
3.3.2. Polityka pieniężna	75
3.3.3. Polityka kursowa	77

3.4. Reformy strukturalne	79
3.4.1. Prywatyzacja	82
3.4.2. Wolność gospodarcza	84
3.4.3. System podatkowy	89
3.4.4. Państwo i finanse publiczne	91
3.5. Główne problemy i perspektywy rozwojowe	94

Rozdział IV. ANALIZY KRAJOWE

Albania	101
Armenia	103
Azerbejdżan	105
Białoruś	107
Bośnia i Hercegowina	109
Bułgaria	111
Chorwacja	113
Czechy	115
Estonia	117
Gruzja	119
Kazachstan	121
Kirgistan	123
Litwa	125
Łotwa	127
Macedonia	129
Mołdowa	131
Polska	133
Rosja	135
Rumunia	137
Serbia i Czarnogóra	139
Słowacja	141
Słowenia	143
Tadżykistan	145
Turkmenistan	147
Ukraina	149
Uzbekistan	151
Węgry	153

Rozdział V. WSPÓŁPRACA MIĘDZYNARODOWA I REGIONALNA W EUROPIE ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ

Streszczenie	157
5.1. Postęp integracji krajów Europy Środkowej i Wschodniej z Unią Europejską	157
5.1.1. Stopień integracji państw stowarzyszonych ze Wspólnotami Europejskimi wynikający z Układów europejskich	157
5.1.2. Zasady współpracy państw WNP z UE, wynikające z Układów o partnerstwie i współpracy (PCA) oraz umów sektorowych	159
5.1.3. Zakończenie rokowań akcesyjnych UE z ośmioma krajami stowarzyszonymi Europy Środkowej i Wschodniej	162
5.1.4. Szanse i zagrożenia	167
5.2. Regionalna współpraca gospodarcza krajów WNP oraz Europy Środkowo-Wschodniej	168
5.2.1. Środkowo-Europejska Strefa Wolnego Handlu - CEFTA.	168

5.2.2. Współpraca regionalna państw bałtyckich	170
5.2.3. Współpraca regionalna krajów WNP	171
5.3. Główne czynniki bezpieczeństwa międzynarodowego w Europie Środkowo-Wschodniej	175
5.3.1. Główne tendencje	175
5.3.2. Europa Środkowa i Południowo-Wschodnia	176
5.3.3. Stosunek do konfliktu w Iraku	177
5.3.4. Rosja a konflikt w Iraku	178
5.3.5. Obecność USA w Europie i przyszłość NATO	179

Studium specjalne. KONKURENCYJNOŚĆ MIĘDZYNARODOWA FIRM Z KRAJÓW EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ

Streszczenie	183
Wstęp	183
1. Uwarunkowania międzynarodowej konkurencyjności firm z krajów Europy Środkowo-Wschodniej	185
1.1. Stan reform funkcjonowania infrastruktury	185
1.2. Stan środowiska biznesu	186
1.3. Wykorzystanie technologii informatycznych i telekomunikacyjnych	188
1.4. Warunki rozwoju gospodarki opartej na wiedzy - Ogólny Indeks GOW	191
2. Konkurencyjność w przyciąganiu kapitału zagranicznego	194
2.1. Atrakcyjność dla bezpośrednich inwestycji zagranicznych	194
2.2. Wiarygodność kredytowa	196
3. Oceny zdolności konkurencyjnej firm z krajów Europy Środkowo-Wschodniej	199
3.1. Zdolność konkurencyjna według IMD	199
3.2. Konkurencyjność mikroekonomiczna (bieżąca)	200
3.3. Konkurencyjność wzrostu (makroekonomiczna)	202
3.4. Konkurencyjność krajów kandydujących do Unii Europejskiej z punktu widzenia spełnienia kryteriów strategii lizbońskiej	205
3.5. Ocena konkurencyjności krajów i firm metodą KAM	206
4. Konkurencyjność firm w handlu międzynarodowym	210
4.1. Zmiany towarowej struktury obrotów	210
4.2. Zmiany wskaźnika ujawnionej przewagi komparatywnej (RCA)	213
4.3. Jakościowo-cenowa ocena konkurencyjności	215
5. Korporacje transnarodowe z krajów Europy Środkowo-Wschodniej	217
6. Konkluzje i dylematy	221
Bibliografia	224